

VLADISLAVS MALAHOVSKIS

Rēzeknēs tehnoloģiju akadēmija, Latvija
Rezekne Academy of Technologies, Latvia

FAKTORIAI, FORMAVĒ RELIGINĒ (KATALIKIŠKAJĀ) TAPATYBĒ: LATGALOS PAVYZDYS ISTORINIAME KONTEKSTE

The Factors Forming the Religious (Catholic) Identity:
The Example of Latgale in Historical Context

SUMMARY

The ethnographic region of eastern Latvia is Latgale. This region has a number of features that differentiate it from the rest of Latvia: 1) the dominance of Catholic faith (as opposed to Lutheranism in the rest of Latvia); 2) the linguistic peculiarities of the Latgallians, and 3) the mixed ethnic composition of the population (the presence of Russian and Polish culture must be noted especially). Latgale historically has had several parallels and points of connection with Lithuania. The aim of the present article is to reveal the peculiarities of the Catholic identity in Latgale from the historical perspective. The article describes the following Catholic identity-related issues: 1) the issue of Counter-Reformation and conversion; 2) the influence of the Catholic Church on cultural and social-political processes; 3) the prevalence of Catholic identity over the ethnic one; 4) the commemorative graveyard meeting.

SANTRAUKA

Rytų Latvijos regionas – Latgala. Šis regionas turi bruožų, kuriais išsiskiria Latvijoje: 1) dominuoja katalikybė (Latvijoje vyrauja liuteronizmas); 2) latgaliečių kalba savita; 3) gyventojų etninė sudėtis mišri (ypač minėtinos rusų ir lenkų tautinės bendrijos bei jų kultūrų įtaka). Latgala turi istorinių paralelių ir sąsajų su Lietuva. Straipsnio tikslą – atskleisti katalikiškosios tapatybės bruožus istorinėje perspektyvoje – lėmė pasirinktų klausimų turinio apibrėžtis. Straipsnyje analizuojami šie su katalikiškąja tapatybe susiję klausimai: 1) katalikybės atgaivinimas ir religinė konversija; 2) Katalikų Bažnyčios įtaka kultūriniais ir socialiniams politiniams procesams; 3) katalikiškosios tapatybės dominavimas etninės savimonės atžvilgiu; 4) kapinių švenčių tradicija.

RAKTAŽODŽIAI: Latgala, katalikiškoji tapatybė, katalikybės atgaivinimas, kultūra, etninė savimonė, kapinių šventės.
KEY WORDS: Latgale, catholic identity, re-catholization, culture, ethnic identity, remembrance days in cemeteries.

IVADAS

Šiais laikais, kai „griūna“ valstybinių, etninių bei informacinių erdvių ribos, tiek visuomenėje, tiek tarp mokslininkų kyla susidomėjimas lokaliaisiais (regioniniais) procesais, jų savybėmis ir geneze. Baltijos šalyse yra regionų, turinčių istoriškai susiklosčiusią ar tebesiformuojančią (pavyzdžiui, dėl globalizacijos bei glocalizacijos procesų) savitą lokalinę tapatybę. Latvijoje toks regionas yra Latgala, Lietuvoje – Žemaitija, Estijoje – Idas-Viru sritis. Latgala ir senieji jos gyventojai – Latgalos latviai (latgaliečiai) – pirmiausia sietini su keliais regioniniais bruožais: dominuojančia katalikybe (Latvijoje vyrauja liuteronizmas), latgaliečių kalbos savitumu ir mišria gyventojų etnine sudėtimi (ypač minėtinos rusų ir lenkų tautinės bendrijos bei jų kultūrų įtaka). Latgala turi istorinių paralelių ir sąsajų su Lietuva. Tyrimo kontekste galima akcentuoti tai, kad (1) Latgala daugiau nei du šimtmečius (1569–1772) priklausė Abiejų Tautų Respublikai (iš pradžių (1561–1569) – kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės provincija); (2) po eilinio lenkų patriotų 1863–1864 m. sukilimo prieš Rusijos imperijos režimą katalikai buvo laikomi nelobaliais valstybei. Lietuvos ir Latgalos teritorijose kaip viena iš represinių sankcijų buvo įdiegtas spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas, kuris buvo atšauktas tik 1904 m. Tai smarkiai sulėtino nacionalinės kultūros plėtojimąsi.

Kalbant apie religinės (katalikiškosios) tapatybės bruožus reikia pažymėti, jog tapatybė yra labai sudėtingas konceptas. Tapatybę galima apibūdinti kaip individo pasirinkimo ir vertybių sąveiką su

įvairiomis socialinėmis įtakomis ir struktūromis. Šiuolaikiniam pasauliui būdinga tapatybių įvairovė, kaita ir tarpusavio konkurencija¹. Apžvelgiant religinę tapatybę formuojančius faktorius, pravartu pasiremti Jeremy Gunno religinės išraiškos aspektų tipologija: religija kaip tikėjimas (remiasi žmogaus įsitikinimais), religija kaip tapatybė (susijusi su priklausymu tam tikrai grupei) ir religija kaip gyvenimo būdas (konkrečios tradicijos, papročiai, ritualai)². Religija kaip tapatybė – gebėjimas atpažinti savyje tikėjimo faktorių – labiau siejasi su priklausymu kuriai nors konkrečiai religinei tradicijai. Remiantis šiuo aspektu, priklausymą kuriai nors religijai ar konfesijai dažniausiai nulemia aplinka, kurioje žmogus gimsta. Jei šeimos tėvai yra katalikai, tai ir jų vaikai greičiausiai bus katalikai. Kalbant apie katalikiškąją tapatybę galima paminėti tokį ritualą kaip mažų vaikų krikštymas. Krikšto ritualu įtvirtinamas vaiko priklausymas šiai konfesijai. Kitas žingsnis, kuriuo sustiprinama katalikiškoji tapatybė, yra Pirmosios Komunijos sakramento priėmimas vaikystėje.

2006–2009 m. Latgaloje buvo vykdytas didelės apimties projektas „Latgalos etnolingvistinės situacijos tyrimas“. Jį atliko Milano universiteto Europos lingvistinių studijų centro ir Rėzeknės technologijų akademijos (tuomet – Rėzeknės aukštosios mokyklos) mokslininkai. Projekto metu buvo apklausta 9076 respondentai (t. y. 3 proc. Latgalos gyventojų). Apklausos apie savęs priskyrimą kuriai nors religinei konfesijai rezultatai atskleidė, jog daugumą, 69,2 proc., apklaustųjų sudarė katalikai, 15,2 proc. – stačiatikiai,

8,0 proc. – sentikiai, 7,2 proc. – liuteronai, 0,1 proc. – judėjai, o 0,3 proc. save priskyre kitoms religijoms ar konfesijoms. 82,4 proc. projekto respondentų atsakė, jog religine praktika (malda) užsiima ir namuose³. Minėtieji apklausos duomenys liudija, jog ir šiais laikais religinis faktorius visuomenėje yra reikšmingas.

Straipsnio tikslą – atskleisti katalikiškosios tapatybės Latgaloje bruožus isto-

rinėje perspektyvoje – lėmė pasirinktų klausimų turinio apibrėžtis. Straipsnyje analizuojami šie su Latgalos katalikiškąja tapatybe susiję klausimai: 1) katalikybės atgaivinimas ir religinė konversija; 2) Katalikų Bažnyčios įtaka kultūriniais ir socialiniams politiniams procesams; 3) katalikiškosios tapatybės dominavimas etninės savimonės atžvilgiu; 4) kapinių švenčių tradicija.

KATALIKYBĖS ATGAIVINIMO IR KONVERSIJOS KLAUSIMAS

Pasirašius Altmarko taikos sutartį (1629), Latgala liko Lietuvos-Lenkijos valstybės sudėtyje. Latgalos dvarininkiją sudarė buvę Livonijos ordino pareigūnai bei Abiejų Tautų Respublikos valstybės kilmingieji. Latgala buvo išdalinta maždaug 60-čiai dvarininkų šeimų. Vokiečių ir lietuvių kilmės dvarininkija ilgainiui sulenkėjo. Trūksta istorinių šaltinių, galinčių padėti atsakyti į klausimą, kaip lenkams pavyko nutautinti kilmingų vokiečių kryžiuočių giminių palikuonis. Vėlesnėms kartoms tik dvarininkų pavardės tebepriminė jų tikrąją kilmę: Manteifeliai, Borchai, Pliaiteriai, Hilzenai⁴ ir kt.

Katalikybės atgaivinimo klausimą pirmiausia reikia aptarti nuo Latgalos dvarininkų perėjimo į Romos katalikų tikėjimą. XVII a. viduryje Latgaloje buvo daugiau nei 30 dvarininkų šeimų, priklausiusių protestantams⁵, kurių dauguma išpažino liuteronų tikėjimą. Reikia pabrėžti, kad dėl istorinių šaltinių trūkumo nėra žinoma, kiek liuteronybė buvo paplitusi tarp Latgalos valstiečių. Paprastai valstiečiai buvo priskiriami savo dvarininkų konfesijai. Nuo XVII a.

pabaigos iki Latgalos prijungimo prie Rusijos imperijos (1772) į katalikybę perėjo beveik visi dvarininkai liuteronai. XVIII a. gale liuteronizmo įtaka Latgaloje tiek sumažėjo, kad regione funkcionavo tik viena liuteroniška parapija⁶.

Kas lėmė šią konversiją? Yra tyrinėtojų, manančių, jog „atsiversti“ paskatino savanaudiški materialiniai sumetimai ir karjeros galimybės arba „dailiosios lenkų nuotakos“, kai konfesinė priklausomybė buvo keičiama tuokiantis su moterimi katalike⁷. Be abejonės, perėjimas į katalikybę atvėrė platesnes karjeros galimybes, nes jos liuteronų tikėjimą išpažįstančio aristokrato katalikiškoje Abiejų Tautų Respublikoje buvo suvaržytos. Tačiau apžvelgiant konversijos motyvus negalima apsiriboti tik viena jų rūšimi. Archyvinėje jėzuitų ordino medžiagoje randama žinių, kad konversija vyko ir dėl kitų priežasčių. Pavyzdžiui, 1721 m. Dinaburge (Daugpilyje) į katalikų tikėjimą po trejus metus trukusių teologinio pobūdžio svarstymų perėjo du Lenkijos karališkosios armijos karininkai. 1708 m. dvi kilmingos Kuršo matronos į katalikų tikėjimą perėjo pa-

veiktos Kraslavos bažnyčios šventųjų paveikslų. Ne kartą minimi „atsivertimai“ ligos mirties patale⁸.

Įtaką konversijai darė ir jėzuitų ordinas. Latgala priklausė Lietuvos jėzuitų provincijai, kuri XVII a. pradžioje buvo atsiskyrusi nuo Lenkijos provincijos, o jos centras nuo 1629 m. buvo Dinaburge⁹. Jėzuitai steigė savo misijas įvairiose Latgalos vietose. Ordinui priklausė ne tik lietuvių ar lenkų kilmės broliai, bet ir vienuoliai iš Vokietijos, Ispanijos, Prancūzijos ir kt.¹⁰ Norėdami, kad misijos vyktų sėkmingai, jie visi išmoko vietinę latvių (latgaliečių) kalbą.

Dinaburgo jėzuitų archyvo ataskaitose galima apčiuopti katalikybės atgaivinimo veiklos specifiką – viena svarbiausių priemonių buvo švietimas. XVII a. viduryje Dinaburgo rezidencijoje pusė jėzuitų buvo mokytojai, o XVIII a. pastebimas ir profesūros atsiradimas¹¹. Jėzuitų įsteigtose mokyklose nemokamai buvo teikiamas aukštos kokybės išsilavinimas ne tik katalikų, bet ir kitų krikščioniškų konfesijų vaikams¹². Visai tikėtina, jog šių mokyklų mokymo turinys ir auklėjimo metodai turėjo įtakos moksliviečių perėjimui į katalikų tikėjimą. Jėzuitų veikla padėjo katalikybei įsitvirtinti

ne tik tarp aristokratijos, bet ir plačiuose valstietijos sluoksniuose. Tai, kad kovą su pagonybe bei jėzuitų pastangas atgaivinti katalikybę lydėjo sėkmė bei liaudies palaikymas, lėmė keli faktoriai: 1) valdanti dvarininkija (šlėktos) nesirūpino gyventojų kultūriniais ir kt. poreikiais. Tarp jų ir vietinių gyventojų egzistavo socialiniai, o tarp lietuvių ir lenkų kilmės kunigų – ir kalbiniai barjerai. Tuo tarpu su jėzuitais šių problemų nebuvo. Jėzuitai pasižymėjo kuklumu, tačiau svarbiausia – išmoko ir vartojo vietinę kalbą. Pasitelkę pamokslus ir latgaliečių kalba parašytas knygas, jėzuitai įgavo žmonių pasitikėjimą; 2) jėzuitai rengė viešus disputus su protestantais, kuriuose dažniausiai ir nugalėdavo, nes buvo labai gerai išsilavinę, mokėjo logiškai argumentuoti. Disputuose klausytojų teisėmis dalyvaudavo ir vietiniai gyventojai. Tai skatino ugdyti mąstymą ir polemikos kultūrą¹³; 3) jėzuitai aktyviai kovojo su senųjų mitologinių dievų garbinimu, tačiau jų veikla neapsiribojo tik krikščioniškojo tikėjimo skelbimu. Populiarindami žinias apie racionalų žemės dirbimą, naujų kultūrų auginimą, darbo įrankių tobulinimą jėzuitai rūpinosi ir kelti ūkinę gerovę.

KATALIKŲ BAŽNYČIOS ĮTAKA KULTŪRINIAMS IR SOCIALINIAMS POLITINIAMS PROCESAMS

Kalbant apie Katalikų Bažnyčios įtaką Latgalos kultūros procesams reikia akcentuoti ir jėzuitų veiklos produktyvumą. Reikšmingas laimėjimas buvo latgaliečių kalbos rašybos įtvirtinimas. Latgaliečių rašytinės kalbos pagrindu yra laikoma „Evangelia Toto Anno“ („Evangelijos vi-

siems metams“), išleista Vilniuje (1753). Ji laikoma pirmąja latgalietiška parašyta ir išspausdinta knyga, pasiekusia mūsų laikus. 2004 m. švenčiant „Evangelia Toto Anno“ išleidimo 250-ąsias (2003) ir spaudos draudimo atšaukimo 100-ąsias metines (2004)¹⁴, buvo išleistas faksimili-

nis šio vertimo leidimas su tekstų vertimu į lenkų ir lotynų kalbas.

Sakralinė architektūra ir vaizduojamasis menas Latgaloje suklestėjo vienuolių dominikonų ordino dėka. Dominikonų vienuoliai savo veiklą Latgaloje pradėjo 1694 m. Tais pačiais metais jie įkūrė vienuolyną Pasienėje, o 1699 m. – Agluonoje¹⁵. Iš šių vietų buvo koordinuojamas ir kitų misijų punktų steigimas visoje Latgaloje. Kitaip nei jėzuitai, dominikonai nekreipė dėmesio į nacionalinį aspektą, mažai paisė vietinių tradicijų, lenkų kalbą vartojo ir bažnyčios gyvenime¹⁶. Jėzuitų ir dominikonų vienuolių veiklos dėka Latgaloje iškilo puikūs baroko stiliaus sakralinės architektūros pastatai (Agluonoje, Kraslavoje, Pasienėje ir kt.). Ypač išsiskiria vėlyvojo baroko stiliaus architektūros pavyzdys – Agluonos bažnyčia. Vietinių dvarininkų padėdami ją pastatė iš Vilniaus atvykę dominikonai. Bažnyčioje dominikonai pakabino Dievo Motinos paveikslą, kuris buvo nutapytas pagal Trakų (Lietuva) Dievo Motinos paveikslo pavyzdį. Kiekvienais metais rugpjūčio 15 d. Agluonoje švenčiamos tradicinės Švč. Mergelės Marijos Dangun ėmimo iškilmės, į kurias atvyksta piligrimų minios. Agluonos maldos namai yra vienintelė bažnyčia Latvijoje, kuriai 1980 m. Vatikanas yra suteikęs bazilikos (*basilica minoris*) statusą, o Latvijos valstybė – Kultūros paminklo ir Tarptautinės reikšmės šventovės statusą (1995). 1993 m. rugsėjį, vizito į Latviją metu, Agluoną aplankė popiežius Jonas Paulius II.

Kartu su jėzuitų ir dominikonų aktyvia veikla sakralinės dailės srityje po Latgalą plito to meto Europos meno sti-

liai, ypač iš Italijos, Abiejų Tautų Respublikos ir Prancūzijos¹⁷. Reikia pabrėžti, kad minėtas religines ir kultūrinės veiklas Latgaloje XVII a. ir XVIII a. vykdė palyginti nedidelis skaičius katalikų dvasinių ordinų narių. Prieš Latgalai patenkant į Rusijos imperijos sudėtį (1772), čia darbavosi 32 jėzuitai, 36 dominikonai, 2 bernardinai. Dvasininkų buvo ne daugiau kaip 100. Iš 150 000 Latgalos gyventojų katalikų parapijoms priklausė apie 100 000 katalikų (67 proc.)¹⁸. Kitų gyventojų daugumą sudarė žydai ir sentikiai.

Carinės Rusijos imperijos laikotarpiu Latgala priklausė Vitebsko (Lifliandijos) gubernijai (nuo 1802 m.). Carinės rusifikacijos politika uždraudė katalikų dvasinių organų veiklą. XX a. pradžioje, plintant latgaliečių tautinio atgimimo idėjoms, aktyvią veiklą pradėjo pirmieji latvių kilmės kunigai – Sankt Peterburgo katalikų dvasinės seminarijos absolventai. Būdami arčiau tautos, jie aktyviai veikė ne tik dvasinėje ir kultūrinėje srityje, bet įsitraukė ir į ūkio reikalus bei politiką. Ypač reikšmingi dvasininkų Nikodemo Rancano (Nikodems Rancāns) ir Francio Trasuno (Francis Trasuns) nuopelnai. XX a. pr. Latgaloje N. Rancanas buvo vienas pirmųjų valstiečių kooperacijos skatintojų ir propagotojų. 1917 m. balandžio 26–27 d. (pagal seną kalendorių) F. Trasuno iniciatyva Rėzeknėje buvo sušauktas pirmasis Latgalos kongresas, kuriame buvo priimta rezoliucija dėl Latgalos susijungimo su kitais Latvijos regionais¹⁹.

Susikūrus nepriklausomai Latvijos valstybei (1918–1940), Katalikų Bažnyčia patyrė kelias permainas: 1) Katalikų Bažnyčioje vyskupais buvo išventinti

latvių kilmės dvasininkai (anksčiau dominavo lenkų ir lietuvių kilmės dvasininkai); 2) 1918 m. rugsėjį buvo atkurta Rygos vyskupija (nuo 1923 m. arkivyskupija), kurios administracinės sienos buvo suderintos su Latvijos valstybinėmis sienomis. Rygos vyskupijai buvo priskirti ne tik Latgalos, bet ir Kuršo bei Žiemgalos katalikai.

Taigi susiklosčius naujai situacijai, katalikiškosios tapatybės savimone buvo stiprinama per dominuojančią Bažnyčios įtaką Latgalos katalikų visuomeninei minčiai ir politiniams procesams. Įtakingiausios latgaliečių politinės partijos – Latgalos krikščioniškosios valstiečių sąjungos – lyderiai buvo katalikų kunigai. Partija leido ir populiariausią bei didžiausią tiražą Latgaloje turintį laikraštį „Latgolas Vārds“. Katalikų kunigo pamokslai Latgalos katalikams darė daug didesnę įspūdį, nei pasaulietinė politinė propaganda. Latgalos istorijos tyrinėtojas išėivijoje Mikelis Bukšas (Miķelis Bukšs) rašė, kad dvasininkai, be savo partijos *de facto*, kiekvienoje parapijoje turėjo „partijos skyrius“, kurie buvo arčiau liaudies – tai padėjo skleisti informaciją, buvo lengviau daryti įtaką žmonėms²⁰. Katalikų prievolė išpažinti nuodėmes kunigui neretai sukeldavo prieš-

tarinių emocijų, ypač, jei dvasininkas būdavo politinis oponentas.

Latvijos valstybėje pratęsta ir jėzuitų pradėto katalikiško švietimo tradicija. 1921 m. Agluonoje ėmė veikti katalikiška berniukų gimnazija. Greta jos, kaip griežtai katalikiška mokykla, 1928 m. buvo įkurta Jaunagluonos moterų gimnazija. Abiejų gimnazijų direktoriais dirbo katalikų dvasininkai. Abi gimnazijos sėkmingai veikė iki Antrojo pasaulinio karo.

Katalikų tikinčiuosius Bažnyčia bandė apsaugoti nuo kitų įtakų. Bet kokie protestantų bandymai Latgaloje vykdyti misijas buvo sustabdyti. Ypač buvo kovojama su latgaliečių kalba protestantų leidžiamomis evangelijomis. Evangelijas latgalietiška leido ir 1804 m. Londone įkurtos Britų ir užsienio Biblijos draugijos (*BUBD*) atstovybė Latvijoje. 1924 m. *BUBD* atstovybė latgalietiška išleido keturias evangelijas. Nors prie evangelijų vertimo dirbo ir katalikas latgaliečių kultūros veikėjas Eduardas Kozlovskis (Eduards Kozlovskis), jų platinimas sukėlė konfliktus su katalikų dvasininkais, nesutikusiais pripažinti *BUBD* Biblijos vertimų²¹. Šios evangelijos 1936 m. latgalietišku knygų bibliografinėse rodyklėse buvo priskirtos prie *sekantų* dvasinės literatūros leidinių²².

KATALIKIŠKOS TAPATYBĖS DOMINAVIMAS ETNINĖS SAVIMONĖS ATŽVILGIU

Po 1863–1864 m. sukilimo prieš carinės Rusijos viešpatavimą latgaliečiams, kuriuos, kaip ir lenkus, rusai laikė katalikais, Rusijos valdžios institucijos uždraudė užimti postus valstybės tarnyboje. Buvo draudžiama statyti naujas kata-

likiškas bažnyčias. Latgalos katalikų vaikai neturėjo motyvacijos siekti mokslo, nes jiems, kaip katalikams, bet koks inteligento darbas buvo nepasiekiamas. Vienintelė išėitis buvo rinktis dvasininko kelią, nors ir tam reikėjo ypatingo gu-

bernatoriaus leidimo. Latgalos valstietis katalikas negalėjo įsigyti nekilnojamojo turto. Žemės pirkimo leidimai buvo išduodami itin retai – tik tuomet, kai vietinė policija ar žandarmerija surinkdavo išsamią informaciją apie tai, ar žemės pirkėjas yra politiškai patikimas ir ar nėra nusiteikęs prolenkiškai²³. Šią nepalankią situaciją buvo galima „ištaisyti“, pavyzdžiui, perėjus į stačiatikybę. Tačiau tokia politika Latgaloje nepasiteisino. Gretimai esančioje Vidžemės gubernijoje XIX a. penktajame dešimtmetyje vyko masinė konversija į stačiatikybę. Tarp valstiečių sklido kalbos, kad tie Baltijos gubernijų valstiečiai, kurie pereis į stačiatikybę, gaus žemės, bus atleisti nuo karinės tarnybos ir mokesčių. 1845–1852 m. laikotarpiu Vidžemėje apie 113 000, arba 12 proc., visų liuteroniškų parapijų narių perėjo į stačiatikybę²⁴. Tačiau jų viltys, sietos su Rusijos vadovybės žadamomis privilegijomis, nepasiteisino. Persivertėliai buvo nusivylę ir norėjo grįžti prie liuteronų tikėjimo, tačiau tai nebuvo įmanoma, nes, remiantis Rusijos baudžiamuoju kodeksu, kiekvienam, kuris susigundys atsimesti nuo stačiatikybės, grėsė tremtis į Sibirą²⁵.

Stiprią latgaliečių katalikiškosios tautybės savimonę aktyvino, o iš esmės net apibrėžė, gyvenimas Latgaloje šalia kitų tautų, ypač lenkų, rusų ir žydų. Latgaliečiai patyrė kiekvienos iš jų poveikį. Gyvendami tarp kitataučių, jie buvo priversti prisitaikyti prie jų įtakos tiek kultūros, tiek ūkio srityse. Vitebsko gubernijoje latgaliečiai sudarė apie 18 proc. gyventojų²⁶. Jie buvo tarsi tautinė mažuma tarp kitų tautinių mažumų. Latgalietiška savimonei plėtotis labiausiai truk-

dė ekonominė ir administracinė priklausomybė nuo lenkų dvarininkų, o vėliau ir rusų pareigūnų, nes šios tautos – rusai, lenkai ir žydai – Latgaloje turėjo aukštesnę socialinę ir materialinę statusą nei vietiniai valstiečiai. Latgalos tyrinėtojas pedagogas Otto Svennė rašė: „Šios aplinkybės sukėlė vietinių latvių (latgaliečių. – V. M.) nevisavertiškumo kompleksą, savineigą, savinieką.“²⁷ Negalima O. Svennei pritarti dėl *savineigos*, nes latgaliečiai sugebėjo išlaikyti savo kalbą ir kultūrą, tiesa, nors ir su kitų kultūrų elementų priemaisomis. Tačiau tam tikras nepasitikėjimas savo jėgomis ir neretai gėda dėl savo kilmės latgaliečiams tikrai buvo būdingas.

Dėl ilgalaikės polonizacijos ir rusifikacijos net nepriklausomos Latvijos valstybės gyvavimo laikotarpiu (1918–1940) Latgalos kaimuose konfesinė (katalikiškoji) tapatybė neretai buvo svarbesnė už nacionalinę (latviškąją). 1921 m. Latvijos parlamento pavasarinės sesijos metu, svarstant konkordato su Vatikanu klausimą dėl katalikiškosios Latgalos, buvo akcentuota:

Latgaloje, kur 60 proc. gyventojų sudaro katalikai, gyventojai nesuvokia savo tautybės ir į klausimą, kokiai tautybei save priskiria – atsako, kad esą katalikai. Kai jiems paaiškinama, kad katalikybė yra ne tautybė, o tikėjimas, jie sakosi esą lenkai.²⁸

Taip pat ir Latgalos politinis veikėjas Francis Kempas (Francis Kemps) XX a. ketvirtajame dešimtmetyje rašė: „Latgalos valstiečiai turėjo ir vis dar išlaiko tokią stiprią religinę savimonę, kad ji nustelbia nacionalinę.“²⁹ Sąvokos „latgalietis“ ir „katalikas“ Latgaloje daugeliu atvejų yra suprantamos kaip sinonimai.

KAPINIŲ ŠVENČIŲ TRADICIJA

Reikšmingas katalikišką tapatybę stiprinantis veiksnys, ypač šiais laikais, susijęs su iš protestantų (liuteronų) perimta kapinių švenčių (latv. *kapu svētki*) tradicija. Šis apeiginis renginys vyksta kapinėse ir skirtas mirusiems paminėti³⁰. Kapinių šventė visose Latvijos katalikų ir liuteronų parapijose vyksta kasmet vasaros sezono metu (nuo birželio pabaigos iki rugsėjo pradžios), kiekvienai parapijai paskirtu laiku. Seniausias rašytinis šios šventės liudijimas yra pasakojimas apie iškilmes, vykusias 1831 m. Krimuldos kapinėse. Šventės pavadinimas ir pati tradicija, tiesa, jau modifikuotos formos, iš liuteroniškosios Vidžemės Latgaloje paplito tik XX a. 3-iajame dešimtmetyje³¹. Ruošiantis kapinių šventėms, daug dėmesio skiriama kapų tvarkymui: „prie kauburėlių dedamos vazos su gėlėmis, žvakės, užpilama naujo smėlio, persodinamos gėlės, apkerpami dekoratyviniai krūmai“³². Kapų priežiūros tradicija įtraukta ir į Latvijos kultūros kanono skyrių „Liaudies tradicijos“³³.

Latgalos kapinių švenčių tradicijai būdingos savitos „neoficialios varžybos“ dėl to, kas kapinių švenčių procesijai įrengs gražiausią kryžiaus kelio stotį. Kapinių švenčių tradicijas tvirtina katalikų konfesijoje priimtos ir atliekamos apeigos. Atvykus kunigui, kapinėse įsivyrąja tyla, „išrenkamas žmogus, kuris procesijos priekyje neš kryžių, ir dar keturi vyrai, kurie neš simbolinį gedulo kilimėlį. Išklausę Dievo žodį,

kapinių šventės dalyviai, vadovaujami kunigo, eina procesijoje aplink kapines, sustodami prie kiekviename kapinių kampe pastatytų stalų (stočių), ant kurių būna padėtas kryžius, žvakės ir gėlės“³⁴. Po trumpų pamaldų susirinkusieji bendrauja, lanko kapus. Apeigas kapinėse pratęsia draugų ir giminių susibūrimas namuose prie vaišių stalo, kartais nedidelės vaišės rengiamos ir šalia kapinių.

Sovietmečiu kapinių švenčių tradiciją bandyta sunaikinti arba bent jau susilpninti. Dalyvaujant oficialios vietinės valdžios ir kultūros darbuotojų atstovams, buvo rengiamos mirusiųjų atminimo dienos. Neretai tose pačiose kapinėse per vieną dieną vykdavo du skirtingi renginiai – pirmojoje dienos pusėje su sovietų valdžios atstovais, o po pietų – su kunigu. Kapinės ir kapinių šventės iš esmės buvo savotiškas sovietų ideologijos ir Bažnyčios „kovos laukas“.

Dabar į kapinių šventes paprastai suvažiuoja visi po pasaulį išsibarstę giminės atstovai. Kapinių šventės laikomos savotišku kasmetiniu visos giminės sąskrydžiu. Kapinės ir jose vykstančios apeigos nėra vien nostalgiška mirusiųjų atminties vieta, o teritorija, kurioje galima susitikti „savus“. Šiais laikais religinis kapinių švenčių aspektas neretai „būna šalutinis dalykas, svarbiausia – susitikimas su artimaisiais – latgaliečiui kelionė į kapinių šventę yra tarsi piligrimystė į gimtinę, kad galėtų atkurti savo energijos užtaisą“³⁵.

IŠVADOS

1. Giliai įsišaknijusios katalikiškosios tradicijos ir reikšminga Bažnyčios įtaka viešajai nuomonei Latgaloje istoriškai siejama su tuo, kad katalikų dvasinių ordinų ir dvasininkijos veiklos apėmė ne tik dvasinę sferą, bet darė didelę įtaką kultūros ir švietimo procesams, taip pat ūkinio gyvenimo gerinimui. Latvių kilmės katalikų dvasininkai tapo Latgalos latvių nacionalinės savimonės žadintojais. Sprendžiant politinę Latgalos ateitį 1917 m. katalikų dvasininkija vaidino reikšmingą vaidmenį.

2. Priklausomybė tokiai stipriai organizacijai kaip Katalikų Bažnyčia nacionalinės sprespaudos ir rusifikacijos politikos sąlygomis (ypač XIX a.) suformavo religinę latgaliečių savimonę. Etninės savimonės trūkumas („esu latvis“) buvo „pakeistas“ religinės priklausomybės savimone („esu katalikas“).

3. Esminį vaidmenį Latgalos regioninės ir religinės tapatybės supratimui bei išlaikymui turi dominikonų įkurta Agluonos bažnyčia. Ji tapo ne tik svarbiausiais katalikų maldos namais Latvijoje, bet ir reikšmingu piligrimystės objektu visoje Rytų Europoje.

4. Ypatingą vaidmenį katalikiškosios tapatybės stiprinimui turėjo švietimas. Jėzuitų pradėtos katalikiškojo švietimo tradicijos savo renesansą išgyveno nepriklausomoje Latvijoje. Iki Antrojo pasaulinio karo Latgaloje veikė dvi katalikiškos gimnazijos. Po Latvijos nepriklausomybės atkūrimo Latgaloje veikia dvi katalikiškos viduriniojo mokslo įstaigos – Rėzeknės katalikiškoji vidurinė mokykla, o prie Agluonos bazilikos – Katalikiškoji gimnazija.

5. Latvijos Respublikos laikotarpiu (1918–1940) Katalikų Bažnyčia Latgalą laikė savo misijos lauku. Bet kokie protestantų bandymai aktyvinti savo veiklą Latgaloje buvo stabdomi. Sėkmę lėmė stiprus Bažnyčios vaidmuo formuojant viešąją Latgalos katalikų nuomonę.

6. Nepaisant visuomenės sekularizacijos tendencijų, kapinių švenčių tradicija Latgaloje atlieka ypatingą vaidmenį palaikant katalikiškąją tapatybę. Daugelis Latgalos žmonių, ieškodami geresnio gyvenimo išsivysčiusiose Europos šalyse, jau yra praradę ryšį su gimtąja kalba. Neretai būna, kad žmogus keletus metus nėra lankęsis pamaldose, tačiau vis tiek jis save tapatina su katalikais: *Bet aš juk vis dėlto esu katalikas!* Tokiu būdu katalikiškoji tapatybė, net jei žmogus ir nėra praktikuojantis katalikas, šiais laikais tampa savotišku sugrįžimu ir jungtimi su kažkuo, kas prarasta. Kapinių šventės esminį vaidmenį vaidina ir stiprinant lokalinį (latgalietišką) tapatumą. Todėl galima pagrįstai manyti, jog šią tradiciją – ko gero, modifikuotos formos – išlaikys ir būsimoji karta.

7. Šių laikų globalizacijos sąlygomis palaikydama katalikiškąsias tradicijas visuomenėje Katalikų Bažnyčia susiduria su naujais iššūkiais. Latgalos miestuose, taip pat kai kuriose kaimiškose vietovėse, nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio gana aktyviai steigiasi naujos protestantiškosios konfesijos (baptistai, septintosios dienos adventistai, sekmininkų parapijos ir kt.) bei kiti religiniai judėjimai (Jehovos liudytojai, krišnaitai ir kt.).

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Laura Uzule, Vita Zelče, *Latviešu kapusvētki: identitātes rituāls*. Rīga: Mansards, 2014, p. 19.
- ² Jeremy Gunn, The Complexity of Religion and the Definition of "Religion" in International Law. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 16, 2003, p. 201–205.
- ³ Sanita Lazdiņa (ed.), Ilga Šuplinska (ed.), Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. *Via Latgalica. Humanitāro zinātņu žurnāla pielikums*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2009, p. 8–43.
- ⁴ Tadeušs Puisāns, *Latgale. Vēsturiskas skices*. Toronto, 1988, p. 141.
- ⁵ Inese Poča, *Latgale Žečpospoļitas varā (16. gs. II puse–18. gs. beigas)*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2009, p. 67.
- ⁶ Reinis Norkārklis, Protestanti un austrumu kristieši Latgalē Polijas-Lietuvas valdīšanas laikā, 1582–1772. *Ceļš*, 2011, nr. 61, p. 152.
- ⁷ Ten pat, p. 160.
- ⁸ Jozefs Kleijntjenss, *Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos*. Rīga: Apgāds Latvju Grāmata 1940, p. 387–388.
- ⁹ Pēteris Zeile, *Latgales kultūras vēsture*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2006, p. 190.
- ¹⁰ Ten pat, p. 192.
- ¹¹ Jozefs Kleijntjenss, *Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos*. Rīga: Apgāds Latvju Grāmata, 1941, p. 362.
- ¹² Reinis Norkārklis, Protestanti un austrumu kristieši Latgalē Polijas-Lietuvas valdīšanas laikā, 1582–1772, p. 160.
- ¹³ Pēteris Zeile, *Latgales kultūras vēsture*, p. 193.
- ¹⁴ Ten pat, p. 195.
- ¹⁵ Julians Vaivodis, *Katoļu baznīcas vēsture Latvijā*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, p. 441.
- ¹⁶ Francis Kemps, *Latgales likteņi*. Rīga: Avots, 1991, p. 32.
- ¹⁷ Pēteris Zeile, *Latgales kultūras vēsture*, p. 262.
- ¹⁸ Heinrihs Strods, *Latvijas katoļu baznīcas vēsture (1075–1995)*. Rīga, 1996, p. 173.
- ¹⁹ Ēriks Jēkabsons, Valters Ščerbinskis, *Latgaliešu politiķi un politiskās partijas neatkarīgajā Latvijā*. Rīga: Jumava, 2006, p. 127.
- ²⁰ Miķelis Bukšs, *Latgaļu atmūda: idejas un cieņas*. Mīnhene: P/s Latgaļu izdevniecība, 1976, p. 433, 434.
- ²¹ Valdis Tēraudkalns, Bībeles tulkošana un izdošana pirmās republikas laikā. *RA raksti. Vēsture un filozofija (VII)*, Rēzekne: Rēzeknes Augstskola, 2007, p. 101.
- ²² Valerija Seiļ, *Grāmatas Latgales latviešiem*. Rīga: Valters un Rapa, 1936, p. 464.
- ²³ Boļeslavs Brežgo, *Latgales zemnieki pēc dzimtbūšanas atcelšanas (1861–1914)*. Rīga: LVI, 1954, p. 68.
- ²⁴ Arveds Švābe, *Latvijas Vēsture (1800–1914)*. Stokholma: Daugava, 1962, p. 211.
- ²⁵ Ten pat, p. 214.
- ²⁶ Tadeušs Puisāns, *Latgale. Vēsturiskas skices*. Toronto, 1988, p. 312.
- ²⁷ Oto Svenne, *Vecā un Jaunā Latgale un viņas īpatnības*. Rīga: Progress, 1923, p. 31.
- ²⁸ Latvijas Republikas Satversmes Sapulces stenogrammas, 5. ses., 2848., 2849 sl.
- ²⁹ Francis Kemps, *Latgales likteņi*, p. 112.
- ³⁰ Ilga Šuplinska (ed.), *Latgolys lingvoteritorialuo vuordneica*. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 2012, p. 305.
- ³¹ Ten pat, p. 306.
- ³² Māra Mellēna, *Kapu kopšanas tradīcija*. Prieiga per internetā: <http://www.kulturaskanons.lv/lv/1/4/142/>
- ³³ *Tautas tradīcijas*. Prieiga per internetā: <http://www.kulturaskanons.lv/lv/1/4/>
- ³⁴ Laura Uzule, Vita Zelče, *Latviešu kapusvētki: identitātes rituāls*, p. 202.
- ³⁵ Ten pat, p. 203.